

MŁODA POLSKA

- Ramy czasowe - przełom XIX i XX wieku
- Przyczyny narodzin epoki

gwałtowny skok
demograficzny }
postęp techniczny } ⇒ poczucie zagrożenia
demokratyzacja } jednostki i jej prawa do
indywidualizmu

- Wybrane terminy związane z epoką
 - dekadencja - ze średniow. łac. decadentia = odpadnięcie, odstąpienie, zmarnienie
Rozkład jakichś wartości kulturalnych, społecznych, chylenie się ku upadkowi, schyłek
 - dekadentyzm - tendencje w literaturze i sztuce na przełomie XIX i XX wieku, wyrastające z przekonania o kryzysie i upadku cywilizacji europejskiej. Nazwa od tytułu pisma formułującego po raz pierwszy program nowego kierunku (Decadent, 1889)
 - dekadent - przedstawiciel dekadentyzmu, schyłkowiec
 - terminy stanowiące nazwy epoki
 - a) Młoda Polska - termin wprowadził młody publicysta Artur Górski (w innych krajach używano nazw analogicznych - Młoda Belgia, Młode Niemcy)
 - b) neoromantyzm - tego terminu użył po raz pierwszy Edward Porębowicz, podkreślając związki epoki z romantyzmem
 - c) modernizm - termin wprowadził Ignacy Matuszewski (modern - nowoczesny)
 - d) fin de siècle - koniec wieku
 - cyganeria (bohema) - grupa ludzi połączonych wspólnym światopoglądem, przejawiającym się w określonym stylu życia (przeciwstawienie się panującemu porządkowi społecznemu i moralnemu, kpina z mieszczaństwa, pesymizm, życie bez stabilizacji i troski o przyszłość)
 - impresjonizm - kierunek w sztuce, który odtwarzał rzeczywistość, wychodząc z założenia, że świat nie jest statyczny. Chwila panuje nad trwałością, a każde zjawisko to jednorazowa, przemijająca konstelacja.
Celem artysty jest utrwalenie przelotnego, chwilowego wrażenia
Malarze - impresjoniści: Monet, Manet, Pissarro, Renoir, Degas
 - Symbolizm - kierunek w sztuce, który posługuje się symbolem jako środkiem wyrazu.
Zdaniem symbolistów przeżycia są niewyraźne, dlatego można je tylko przybliżyć, zasugerować odbiorcy.
Malarz - symbolista: Jacek Malczewski
 - Secesja - styl w sztuce, który posługiwał się linią falistą o niespokojnym rytmie i płaską, wyraźnie okonturowaną plamą. Artyści spod znaku secesji dążyli do stworzenia wspólnego stylu dla wszystkich gałęzi sztuk plastycznych, łącznie z architekturą i rzemiosłem artystycznym
 - Ekspresjonizm - kierunek artystyczny, który stawia sobie za cel przekazywanie przeżyć jednostki w ich dynamice i bez względu na istniejące konwencje literackie. Posługuje się świadomą deformacją rzeczywistości i hiperbolizacją
 - Katastrofizm - koncepcja ideowo-artystyczna, która stawia pesymistyczną diagnozę współczesnej cywilizacji i oczekuje jej gwałtownego końca, spowodowanego przez jakiś kataklizm

- Wyróżniki epoki w literaturze
 - skrajny indywidualizm
 - kpina z mieszczaństwa
 - pogarda dla utilitaryzmu
 - ludomania
 - fascynacja przyrodą, szczególnie górami
 - elementy pesymizmu
- Filozofia modernizmu
 - ♦ **Artur Schopenhauer** - żył w romantyzmie, ale jego koncepcje zyskały popularność w modernizmie. Poglądy: Istotą ludzkiej egzystencji jest bezrozumny popęd, którego nigdy nie można zaspokoić.
 - ♦ **Fryderyk Nietzsche**
 - przekonanie, że Boga nie ma
 - koncepcja nadczłowieka - jednostka wyjątkowa, silna (siła biologiczna i duchowa) ma prawo zniszczyć wszelkie normy
 - ♦ **Karol Marks**
 - sytuacja ekonomiczna jest czynnikiem, który reguluje wszelkie procesy życia społecznego. Nawet sztuka jest uzależniona od rozwoju materialnego
 - ♦ **Henryk Bergson**
 - prawdziwe poznanie dokonuje się dzięki intuicji
 - świat, przyroda - znajdują się w nieustannym ruchu. Rozwój wynika z tego, że jest im właściwy elan vital - pęd życiowy

LITERATURA POWSZECHNA

LIRYKA

Charles Baudelaire

- ♦ prekursor epoki
- ♦ autor „Kwiatów zła” i „Paryskiego spleenu”
- ♦ naturalizm wprowadzony do liryki (wiersz „Padlina” - w trakcie przechadzki bohaterowie natrafiają na rozkładające się zwłoki kobiety)
- ♦ elementy symbolizmu (wiersz „Albatros” - osobowość artysty przedstawiona jest tu jako ptak, któremu ogromne skrzydła przeszkadzają w chodzeniu po ziemi. Problem odtrącenia artysty)
- ♦ przekonanie o całkowitej niezależności i autonomii sztuki
- ♦ najczęściej poruszane w jego powierzeniach problemy: lęk przed śmiercią, rozkładem, nicością (wiersz „Zegar”)

Jean Arthur Rimbaud

- ♦ poeta francuski, jeden z głównych przedstawicieli symbolizmu
- ♦ tworzył przede wszystkim między 16 a 18 rokiem życia
- ♦ poezja skojarzeń, wizji, efektów dźwiękowych i kolorystycznych
- ♦ „Statek pijany” - symboliczny wiersz o błakającym się statku, którego załoga poniosła śmierć, a on zerwał się z holowników. Motyw wyzwolenia i wolności, ale także tęsknoty do zwyczajności

Paul Verlaine

- ♦ symbolista
- ♦ przedstawiał nieuchwytne stany uczuć
- ♦ ogromną rolę w jego utworach odgrywa układ brzmieniowy
- ♦ przykład utworu: „Zachody słońca”

- Czasopiśmiennictwo
 1. Warszawa
 - „Chimera”
 - redaktor pisma - Zenon Przesmycki ps. Miriam
 - ogromna dbałość o estetyczny wygląd pisma
 2. Kraków
 - „Życie”
 - z tym pismem związany Stanisław Przybyszewski
 - szatę graficzną pisma opracował Wyspiański

Stanisław Przybyszewski

- animator modernizmu w Krakowie
- wniósł do Młodej Polski kult artysty-nadczłowieka. Według niego sztuka jest najważniejszą sprawą życia ludzkiego, a artysta - kapłanem sztuki

„Confiteor” (Wyznanę)

- manifest wyrażający poglądy Przybyszewskiego, dotyczące roli sztuki i artysty
- główne idee manifestu
- skrajny indywidualizm i przekonanie, że artyści nie obchodzą ani prawa społeczne, ani etyczne
- hasło „sztuka dla sztuki” (sztuka jest wolna od jakichkolwiek ograniczeń, także ograniczeń tematycznych)
- sztuka jest najdoskonalszym dziełem człowieka

Kazimierz Przerwa-Tetmajer

W chwili, gdy ukazały się pierwsze tomy poezji Tetmajera cała Europa przeżywała kryzys ideologiczny. Specyficzne polskie warunki (trudna sytuacja polityczna i gospodarcza) budziły także nastroje pesymizmu, zniechęcenia, niewiary w przyszłość. Tetmajer - podobnie jak inni poeci dekadenci - nie widząc drogi w przyszłość, nie akceptując teraźniejszości, uciekał w sferę intymnych przeżyć osobistych, zwracał się ku naturze.

„Koniec wieku XIX”

- ♦ manifest pokolenia schyłkowców
- ♦ podmiot liryczny zastanawia się, jaką przyjąć postawę wobec życia. Wymienia różne postawy i kolejno je odrzuca (np. kpinę z życia, bo to życie kpi z człowieka, walkę, bo walka z życiem jest przeciwstawianiem się mrówki pędzącemu pociągowi, wiarę w byt pośmiertny, bo nie wiadomo, czy on istnieje, używanie życia, bo to nie zagłuszy niepokoju)
- ♦ wiersz kończy się gestem rozpacz, poddania, zniechęcenia

„Hymn do Nirwany”

- ♦ nirwana w poezji młodopolskiej jest synonimem śmierci
- ♦ śmierć jawi się tu jako wyzwolenie od zła świata
- ♦ forma modlitwy

„Na Anioł Pański”

- ♦ refren oddaje dźwięk bijącego dzwonu, rytm i miarowość
- ♦ 1 fr. Osmętnica (uosobienie smutku w scenerii mokradeł, bagien). Metaforyczny obraz stanu duchowego dekadenta
- ♦ 2 fr. alegoria rzeki jako upływającego życia. Motyw przemijania.
- ♦ 3 fr. dymy i mrok jako symbol zwątpienia, rozprzestrzeniania się nastrojów dekadencjonalnych
- ♦ 4 fr. uosobiona dusza. Motyw bezradności, rozpacz, samotności

„Lubię, kiedy kobieta”

- ♦ fascynacja pięknem ciała ludzkiego
- ♦ odczucia związane z najintymniejszą sferą ludzkiego życia (motyw żądzy, rozkoszy)
- ♦ świadomość podmiotu lirycznego, że zawsze będzie samotny. Rozkosz jest zapomnieniem tylko na chwilę

„Eviva l'arte!”

- ♦ zestawia się tu dwa światy, dwa sposoby życia - artystów i filistrów, czyli mieszczan
- ♦ świat mieszczan: „nędzny filistrów naród”, pasą brzuchy, tłum
- ♦ świat artystów: żyją w nędzy („często na chleb braknie suchy”), ale są dumni, stoją ponad resztą społeczeństwa („w piersiach naszych płoną ognie przez Boga samego włożone”)

„Melodia mgieł nocnych”

- ♦ sytuacja liryczna - mgły płasające nad Czarnym Stawem
- ♦ elementy impresjonistyczne (malarskość spojrzenia)
- ♦ ulotny obraz
- ♦ rola światła (księżyc) i koloru (błękit)
- ♦ muzyczna nastrojowość
- ♦ powtórzenia, regularność w budowie (trocheje i amfibrachy)
- ♦ dążenie do syntezy sztuk

„Na skalnym Podhalu”

- ♦ zbiór opowiadań (proza!) pisanych w formie gawędy ludowej
- ♦ cechy tego cyklu:
 - ♦ mądrość i bogactwo folklorystycznych spostrzeżeń pisarza
 - ♦ elementy typowo młodopolskie (wizja ludu, kult ludowej tężyzny)
 - ♦ stylizacja gwarowa
 - ♦ góry jako przeciwieństwo cywilizacji - świat dobra, piękna, prostoty, swobody

Jan Kasprówicz

Fazy twórczości:

1. okres realistyczny
 - sonety „Z chałupy”
2. okres symboliczny
 - cykl 8 hymnów zadedykowanych „ginącemu światu”
 - cykl 4 sonetów „Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach”
 - poczucie kryzysu wartości
 - elementy impresjonizmu i symbolizmu
3. powrót do realizmu
 - cykl „Księga ubogich”
 - pogodzenie z życiem, idee franciszkańskie

Ad 1

- ♦ sonety „Z chałupy” to cykl utworów poświęconych wsi wielkopolskiej. Każdy sonet jest oddzielnym obrazkiem z życia tej wsi, wszystkie razem tworzą rejestr najistotniejszych jej problemów
- ♦ zawarte są tu elementy realizmu i naturalizmu
- ♦ sonet I
 - część opisowa: obraz wsi z oddalenia i w zbliżeniu. Świadome posługiwanie się efektem brzydoty („płot się wali”, „chude krowy”)
 - część refleksyjna: podmiot liryczny zastanawia się, czy nadejdzie czas społecznej sprawiedliwości

- ◆ sonet XXXIX
 - bohater - uczeń, który nie ma pieniędzy ani na jedzenie, ani na książki. Narazony na kpiny ludzi. Umiera na suchoty.
 - brak bezpośredniego komentarza odautorskiego

„Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach”

- ◆ utwór symboliczny (wieloznaczny symbol krzaku róży i limby)
- ◆ elementy impresjonistyczne - te same motywy: krzak dzikiej róży i próchniejąca limba - ukazane w różnych porach dnia, w różnym oświetleniu
- ◆ we wszystkich sonetach cyklu występują następujące motywy: próchniejąca limba, krzak dzikiej róży, szare załomy skalne. Ta sama myśl wyrażona została za pomocą czterech różnych obrazów, ale - z wykorzystaniem tych samych motywów
- ◆ różne możliwości interpretacji symbolu np.:
 - życie i śmierć toczące się obok siebie
 - samotny człowiek wobec groźnego żywiołu życia, który widzi, że o wiele silniejsi padli pod ciosami losu
 - człowiek, który na przekór własnym lękom i świadomości śmierci stara się rozkwiąć, tj. w pełni wykorzystywać własne życie
 - nierozzerwalny związek życia i śmierci
- ◆ dążenie do syntezy sztuk - uwaga zwrócona na barwę, dźwięk
- ◆ sonet I cyklu
 - malarskość spojrzenia (ciemne skały, pawiookie stawy, pąsowa róża)
 - krajobraz surowy, statyczny i groźny
 - groza pejzażu (turnia śliska, węzowiska kosodrzewiny, zimna ściana) - obrazy budzące niepokój
 - kwiat - samotny, senny, zadumany, lęka się
- ◆ sonet II cyklu
 - sytuacja liryczna nie zmienia się, lecz teraz rzeczywistość tę widzimy w słońcu (krajobraz prześwietlony plamami słońca). Obraz typowy dla impresjonizmu
- ◆ sonet III cyklu
 - odwołanie do zmysłu słuchu (onomatopeje np. świstak świszczce)
 - problem jednostkowej śmierci w obliczu świata (nic ona nie znaczy - drzewo umiera, a wszystko idzie dalej swym rytmem - kozice biegają, ptaki rozwijają swe skrzydła)
- ◆ sonet IV cyklu
 - odwołanie do zmysłów węchu i słuchu
 - ulotny, impresjonistyczny obraz - rosa osiadła na płatkach róży, krople spadają na limbę (krople - lzy)

Hymny

- ◆ hymn - uroczysta i podniosła pieśń sławiąca bóstwo, bohaterskie czyny, wielkie idee
- ◆ cechy hymnów Kasprowicza:
 - różnorodne środki stylistyczne (np. apostrofy)
 - nawroty, przeplatanie się, przemiany motywów (np. wizja głowy Chrystusa, obraz Ewy i szatana)
 - obecność różnych kierunków artystycznych:
 - naturalizm (erotyka we fragmencie Ewa - szatan, opis zmartwychwstających)
 - ekspresjonizm
 - struktury pytajne i wykrzyknikowe
 - wiersz nieregularny, wolny
 - elementy stylizacji biblijnej

„Dies irae” (Dzień gniewu)

- ♦ wizja zagłady świata
- ♦ człowiek - nazwany liściem, niewiele od niego zależy
- ♦ Bóg - oskarżony o stworzenie zła i cierpienia („ojcze rozpusty”, „przyczyno grzechu”)
- ♦ szatan - kreowany jako kochanek Ewy
- ♦ podmiot liryczny hymnu to Adam - umęczony, udęczony, wie, że to on wraz z Ewą skażał ludzi na cierpienie („nadludzkie brzemień przygniatającej winy”)
- ♦ obraz zmartwychwstania - estetyka brzydoty, potworności i grozy - ludzie dzicy, wroddy sobie

„Księga ubogich”

- ♦ prostota
- ♦ pogodzenie się z Bogiem
- ♦ franciszkanizm (pogodzenie się ze światem, zrozumienie, że istotą bytu jest współistnienie dobra i zła, cierpienia i radości)
- ♦ łagodna zaduma nad światem
- ♦ podziw dla piękna przyrody
- ♦ kult prostego człowieka i jego mądrości
- ♦ wiersz XIV z tego cyklu
 - pokora, pogodzenie się ze śmiercią
 - Bóg jako przyjaciel człowieka (podmiot liryczny wierzy, że po śmierci Bóg pozwoli mu odwiedzać miejsca, które ukochał)
 - zachwyt naturą
 - sięgnięcie do obyczajowości wsi, kult prostego człowieka i powszedniości

Leopold Staff

- ♦ nurt klasycyzujący
- ♦ poeta czterech pokoleń: modernizmu, międzywojnia, okresu wojny i powojennego
- ♦ jego twórczość cechuje:
 - refleksja nad życiem ujęta w spokojny tok wiersza
 - regularna strofa
 - komunikatywny język
 - dążenie do prostoty i doskonałości formalnej
- ♦ wśród jego wierszy można jednak odnaleźć takie, które świadczą o poddaniu się nastrojom dekadentckim

„Kowal”

- ♦ proces wykuwania - symbol kształcenia własnego charakteru
- ♦ nakreślony model osobowości, do którego należy dążyć („serce hartowne, męzne, serce dumne, silne”)
- ♦ sugestywny obraz niechęci do nastrojów dekadentckich
- ♦ wpływy filozofii Nietzschego - idea siły, aktywności, pracy nad własnym charakterem

„Deszcz jesienny”

- ♦ wiersz utrzymany w poetyce Młodej Polski
- ♦ nastroje dekadentckie
- ♦ dążenie do syntezy sztuk. Refren - znakomite oddanie słowem rytmu miarowo uderzającego deszczu
- ♦ 1 fragment - obraz czekania przez mary na słońce, które się nie pojawia. Symbol załamania się nadziei, pesymizmu
- ♦ 2 fragment - podmiot liryczny wspomina różne tragedie
- ♦ 3 fragment - szatan dokonuje spustoszenia w ogrodzie. Ogród - symbol duszy. Szatan jest smutny, nie triumfuje

„Sonet szalony”

- ♦ optymizm, nadzieja
- ♦ szczęście daje sam fakt istnienia

Stanisław Wyspiański

- ♦ jeden z najwybitniejszych twórców epoki
- ♦ malarz, grafik, scenograf, reformator teatru, liryk, dramaturg
- ♦ jego twórczość nawiązuje dialog zarówno z antykiem („Noc listopadowa”, „Akropolis”), jak i z tradycją romantyczną
- ♦ pragnął stworzyć „teatr ogromny”. W tym teatrze:
 - widz doznawałby przeżyć mistycznych
 - na scenie obok postaci realnych mogłyby występować zjawy, duchy przodków
 - na scenie przenikałyby się różne perspektywy czasowe i różne przestrzenie
 - teatr ten oddziaływałby na odbiorcę nie tylko poprzez słowo, lecz także dźwięk, obraz

„Wesele”

A. Diagnoza postawiona choremu społeczeństwu

- ♦ weselnicy to symbol wszystkich Polaków a chata bronowicka - symbol Polski
- ♦ rozprawienie się z przeszłością i teraźniejszością, pokazana wizja przyszłości
- ♦ pokazanie konsekwencji postawy lojalistycznej wobec zaborcy

B. Nowy typ dramatu

- ♦ dramat wizyjno-symboliczny. Rozgrywa się na dwóch planach: rzeczywistym i fantastycznym. Epizodowi przedstawionemu na scenie dodana jest rozległa perspektywa przestrzeni i czasu
- ♦ akcja zredukowana, nie jest rozumiana jako ciąg przyczyn i skutków
- ♦ symbolika
 - postacie symboliczne
 - sceny symboliczne
 - przedmioty symboliczne
- ♦ rola scenografii, muzyki i tańca
- ♦ stylizacja gwarowa

Geneza utworu

- ♦ autonomia galicyjska (prof. Kleiner: „Wyspiański odkrywa niebezpieczeństwo połowicznej swobody politycznej, usypiające działanie tej niby-samodzielności w więzach obcego organizmu państwowego, kłamliwość i fikcyjność wyładowywania dążeń zbiorowych w odświętym frazesie”)
- ♦ ślub Lucjana Rydla z Jadwigą Mikołajczykówną, córką chłopca z Bronowic

Akt I

- ♦ realistyczny
- ♦ pokazuje chłopów i inteligentów w bezpośredniej konfrontacji (rozbiecie mitu, którego wynikiem była ludomania - przekonania o możliwości sielankowego współżycia tych dwu grup społecznych)
 - rozmowa Dziennikarza z Czepcem pokazuje, że inteligenci lekceważą chłopów
 - rozmowy Panny Młodej z Panem Młodym uświadamiają fakt ich pochodzenia z różnych, całkiem odrębnych kręgów kulturowych

Charakterystyka chłopów

- ◆ pokolenie najstarsze (Ojciec, Dziad) - pamięta o rzezi galicyjskiej, ma świadomość, że niemożliwe jest porozumienie chłopów i inteligentów
 - ◆ pokolenie średnie (Czepiec) - ma świadomość narodową, chce podjąć walkę z zaborcą i czeka na znak od inteligencji. Ma też cechy negatywne (Czepiec jest popędliwy, awanturuje się)
 - ◆ młode pokolenie (Jasiek, Kasper) - chce uciec ze wsi, wzbogacić się. Jest chciwy i próżne
- Chociaż chłopci pokazani zostali w krytycznym świetle, jednak przede wszystkim podkreśla się ich pozytywne cechy - świadomość narodową i gotowość do walki

Charakterystyka inteligencji (warstwa ta została w utworze skompromitowana)

- ◆ ich fascynacja wsią jako ucieczka od rzeczywistości
- ◆ pogardliwe traktowanie chłopów
- ◆ postawy dekadentki (Poeta)
- ◆ lojalizm wobec zaborcy (Dziennikarz)
- ◆ bierność
- ◆ pijaństwo (Nos)

Ocena poezji młodopolskiej

1. Rozmowy Maryny z Poetą (skompromitowanie hasła „sztuka dla sztuki”)

- poezja nie dotyczy istotnych dla społeczeństwa spraw
- jest niedostępna dla zwykłego człowieka
- „próżność na wysokiej skale w swojej własnej śpiąca chwale”

2. Rozmowy Pana Młodego z Rachelą

- prawdziwa poetyckość Racheli przeciwstawiona poetyzowaniu Pana Młodego. Wrażliwa Rachelę potrafi dostrzec niezwykłość nocy. Pan Młody natomiast nie umie zobaczyć piękna w tym, co go otacza. Potrzebuje jakichś szczególnych źródeł natchnienia - dlatego żeni się z chłopką i postanawia zamieszkać na wsi

Akt II

- ◆ symboliczny
- ◆ pojawiają się w nim zjawy - postacie symboliczne. Są to uosobione myśli, tęsknoty, pragnienia, wątpliwości, wyrzuty sumienia bohaterów

Marysia, Widmo (Widmo to dawny narzeczony Marysi, który wyjechał do miasta i tam zmarł)

- ten fragment utworu tworzy nastrój i przygotowuje do dalszych, dramatycznych scen

Dziennikarz, Stańczyk (nadworny błazen Jagiellonów, który w tradycji kulturowej funkcjonuje jako patriota i znawca arkanów polityki)

- krytyka lojalizmu. Stańczyk uświadamia, że sfera myślenia o niepodległości stała się legendą, do której spełnienia nikt nie dąży. Ostro atakuje bierność pokolenia. Dziennikarz usprawiedliwia się poprzez odwołanie do historii i wini za obecną niewolę poprzednie pokolenia. Stańczyk - odwołując się do obrazu dzwonu Zygmunta - nakazuje szukać w polskiej historii momentów wielkich, podkreślających siłę i potęgę narodu. Widząc, że biernej i lojalistycznej postawy Dziennikarza nie może zmienić, Stańczyk ofiarowuje mu błazeńską łaskę, by nią „mącił wodę narodową” (ironiczna ocena roli stronnictwa)

Poeta, Rycerz (Zawisza)

- Rycerz zarzuca Poecie niewykorzystanie szansy, jaką jest możliwość oddziaływania na ludzi. Poeta zaprzepścił swój talent
- w scenie tej porównuje się dawne pokolenia (odważne, bitne, dla których honor i godność były najwyższymi wartościami) z obecnym, biernym, nie dostrzegającym celu w życiu

Pan Młody, Hetman (Franciszek Ksawery Branicki - zdrajca ojczyzny)

- przestroga, do czego może doprowadzić bierność (jest ona zdradą, zaprzędaniem ojczyzny)
- Hetman uświadamia także, że Pan Młody - szlachcic - żeniąc się z chłopką (niejako „zdradzając” własny stan) pozostaje człowiekiem przekonanym o wyższości własnej grupy społecznej. Jego ślub to tylko uleganie modzie a nie autentyczne zbratanie z ludem

Dziad, Upiór (Jakub Szela)

- krytyka koncepcji solidarystycznych, według których lud i inteligencja mieli zapomnieć o wzajemnych urazach, bo tego wymagał interes narodowy. Pokazanie utopijności takiego myślenia poprzez przypomnienie 1846 roku

Wernyhora (lirnik, ludowy wieszcz przepowiadający przyszłe wydarzenia dziejowe)

- ukazuje się kilku osobom
- rozmawia z Gospodarzem, któremu zostawia zlecenia (rozesłać wici, zgromadzić lud, pojechać do Warszawy i zwołać sejm)
- Wernyhora wręcza Gospodarzowi **złoty róg** (symbol wyzwolenia, myśli przewodniej, która budzi chęć do walki)
- Gospodarz misję przygotowania do zrywu, a także złoty róg powierza młodemu, lekko-myślnemu chłopakowi - Jaškowi

Akt III

- ◆ zaaranżowanie fikcyjnej akcji powstańczej, by ukazać, że naród polski - niegotowy do walki - zmarnuje szansę na wyzwolenie
- ◆ akcja aktu III rozgrywa się o świcie (wcześniejsze części - wieczór i noc). Weselnicy zapomnieli o nocnych wypadkach, upili się. O zdarzeniach pamięta jedynie Kuba, przypomina je Czepcowi, a ten zaczyna działać. Chłopi znacznie szybciej niż inteligenci mobilizują się, uświadamiają sobie wagę chwili. Czepiec w rozmowie z Gospodarzem wzywa inteligencję do czynu, gdy spotyka się z niezrozumieniem, mówi:
„Panowie, jakeście som,
jeżeli nie pójdziecie z nami,
to my na was - i z kosami”.
- Sceny te są oskarżeniem inteligencji o to, że nie umie wykorzystać siły i gotowości do walki ludu
- ◆ sceny kończące utwór: weselnicy klękają zaszuchani w tętent. Przybywa Jasiek i oświadcza, że zgubił złoty róg, gdy schylał się po czapkę z pawich piór (symbol przenoszenia prywaty nad sprawę narodowe). Wówczas Chochoł nakazuje Jaškowi zebrać od uczestników ustawione na sztorc kosy i zaczyna grać. Weselnicy tańczą obłądny, hipnotyczny taniec (symbol marazmu społeczeństwa, uśpionego w bezwładzie)
- ◆ wyjaśnienie symbolu Chochoła
dwie możliwości interpretacji:
 1. krzak róży owinięty w słomę, który na wiosnę rozkwitnie, symbol sprawy narodowej, przyszłej szansy na wyzwolenie
 2. słomiane przykrycie - martwe, bez życia. Symbol pogrzebanej sprawy narodowej

Gabriela Zapolska

„Moralność pani Dulskiej”

- ◆ nurt teatru naturalistycznego (wprowadzenie na scenę zwykłego życia zgodnie z przekonaniem, że „teatr to zwyczajne ludzkie mieszkanie, z którego jedna ściana została zdjęta”. Bogactwo obserwacji obyczajowych, pełnia psychologiczna postaci)
- ◆ treść: Zbyszko romansuje (fakt ten akceptuje jego matka - pani Dulska) z służącą Hanką, która zachodzi w ciążę. Pani Dulska, która niezwykle dba o to, co powiedzą o niej inni, pragnie ukryć ten fakt. Chce wyrzucić Hankę. Zbyszko, uniósłszy się honorem, stwierdza, że ożeni się z Hanką. Szybko jednak przystaje na pomysł matki, by Hankę odprawić, dając jej pewną sumę pieniędzy.
- ◆ dulszczyzna (kołtuneria) - ciasnota umysłowa, obłuda, hipokryzja („brudy należy prac w własnym domu”)

Władysław Reymont

„Chłopi”

- ◆ utwór otrzymał nagrodę Nobla
- ◆ bohater utworu: wiejska zbiorowość. W powieści wyeksponowane zostały losy Macieja Boryny i jego syna Antka, żony Antka - Hanki, Jagny - żony Boryny i kochanki Antka
- ◆ treść: stary wdowiec Maciej Boryna żeni się z najpiękniejszą dziewczyną we wsi - Jagną. Między nim a Antkiem dochodzi do konfliktu o majątek oraz Jagnę. Antek opuszcza dom ojca. Często spotyka się z Jagną, z którą romansuje. Gdy dochodzi do sporu z dworem o las (w lesie, do korzystania którego mieli prawo chłopi, pan rozpoczął wyrąb), Antek uczestniczy w bójce i zostaje uwięziony wraz z innymi chłopami. Stary Boryna choruje i umiera. Jagna prowadzi liczne romanse. Zostaje przez wieś ukarana (wywieziona na gnoju)
- ◆ narracja
 - stylizacja gwarowa
 - różne typy narratora: młodopolski inteligent, wiejski gawędziarz, realistyczny obserwator
- ◆ kierunki artystyczne, które znajdują odzwierciedlenie w powieści
 - realizm (opisy życia i obyczajów wiejskiej gromady)
 - naturalizm (naturalistyczna koncepcja niektórych postaci np. Jagna - namiętna, podająca się zmysłom i popędom. Naturalizm w opisie losów parobka Kuby, który sam ucina sobie nogę i żebraczki Agaty)
 - impresjonizm (opisy przyrody)
 - symbolizm
 - a. scena śmierci Boryny (gloryfikacja postaci, symbol chłop - wiecznego siewcy)
 - b. symbolika ognia (siła niszcząca, ale i oczyszczająca. Kara. Podpalenie stogu przez Borynę, pożar zabudowań dworskich i stodoły wójta)
- ◆ typowo młodopolska mitologizacja postaci chłopca
- ◆ czas w utworze
 - nie jest dokładnie określony
 - wieś powłaszczeniowa
 - cztery pory roku jako klamra kompozycyjna (jesień, zima, wiosna, lato)
 - dwa sposoby opisywania rzeczywistości:
 - a. tok (elementy niepowtarzalne - zdarzenia fabuły)
 - b. rytm (zjawiska powtarzające się w określonych układach czasowych)
 - rok pracy na roli
 - czas będący wynikiem obrządku katolickiego
 - rok w naturze

- ◆ miejsce akcji: wieś Lipce
- ◆ charakterystyka wiejskiej zbiorowości
 - zespala się tylko w sytuacjach dla nich ekstremalnych (bór, sprawa kolonistów niemieckich)
 - wieś zhierarchizowana
 - moralność. Dotychczas w literaturze wywyższano chłopską moralność. W „Chłopach” jedynie Kuba uosabia „anielską duszę” ludu. Mieszkańcy wsi są niesprawiedliwi (dążą do ukarania Jagny, na której skupiła się ich nienawiść i zawiść, nie dostrzegając przewin innych ludzi np. okrucieństwa rodziny Kłębów ograbiającej Agatę)
 - materialistyczne spojrzenie na świat, ekonomiczne myślenie (nieustanne kłótnie o ziemię. O znaczeniu we wsi nie decydują wartości duchowe, lecz ilość posiadanego gruntu)
 - konkretne jednostki są podporządkowane zbiorowości (jedynie Antek próbuje się zbuntować, ale i on ulegnie gromadzie - podczas wymierzania Jagnie kary będzie solidaryzował się ze wsią)
- ◆ folklor w utworze
 - obyczaje towarzyszące ludzkiemu życiu od narodzin do śmierci
 - zabobony, wierzenia, medycyna ludowa
 - przyśpiewki, tańce
 - sposób budowania chałup i urządzania obejścia

Stefan Żeromski

- ◆ credo pisarskie: „Trzeba rozdrapywać rany, by się nie zabiłymi błoną podłości”
- ◆ podstawowe tematy:
 - walka narodowowyzwoleńcza
 - problem krzywdy społecznej
 - sfera powinności inteligenta
- ◆ cechy pisarstwa:
 - wprowadzenie liryczno-nastrojowego komentarza zazwyczaj przybierającego formę impresjonistycznie traktowanego krajobrazu
 - częste posługiwanie się ironią
 - ekspresyjny język, uczuciowe zaangażowanie i pasja
 - elementy realistyczne, naturalistyczne, impresjonistyczne i symboliczne

„Rozdziobią nas kruki, wrony”

- ◆ opowiadanie
- ◆ treść: schyłkowa faza powstania. Andrzej Borycki (przybrane nazwisko Szymon Winrych) przewozi broń. Zostaje zamordowany przez oddział wojsk rosyjskich. Zjawia się chłop, który obdziera chłopa z butów.
- ◆ problemy utworu:
 - nie rozwiązana sprawa chłopska jako powód klęski powstania
 - protest przeciw krzywdzie społecznej
 - oskarżenie pewnych grup polskiego społeczeństwa o przeciwstawianie się ideom wolnościowym (scena symboliczna - obraz wron)

„Zmierzch”

- ♦ historia rodziny Walka Gibały - bezrolnego chłopca. Walek i jego żona bardzo ciężko pracują od świtu do późnej nocy przy wydobywaniu torfu. Mimo katorżniczej pracy żyją w nędzy. Ich małe dziecko samo przez cały dzień pozostaje w chałupie. Walek nie pozwala żonie iść do dziecka, bo od tego, ile pracy wykonają, zależy ich nędzna egzystencja
- ♦ nowela pokazuje skutki pracy nad kapitalizacją kraju (jest więc pośrednio oceną ideałów pozytywistycznych)

„Silaczka”

- ♦ Żeromski, choć wychowany na ideałach pozytywistycznych, widzi że są one skazane na przegraną
- ♦ w noweli konfrontuje hasło pracy u podstaw z rzeczywistością. Pokazuje, że jednostki, które pragnęły się poświęcić dla społeczeństwa - umierają fizycznie (Stasia) lub moralnie (Obarecki). Stawia pytanie - na które nie ma jednoznacznej odpowiedzi - czy warto poświęcać się dla przegranej sprawy

„Ludzie bezdomni”

- ♦ utwór, który dla ówczesnego pokolenia i pokoleń następnych stał się „ewangelią społeczeństwa”
- ♦ treść: doktor Tomasz Judym, lekarz pochodzenia proletariackiego przebywa kolejno w:
 - Paryżu (tu poznaje Natalię i Joasię)
 - Warszawie (chce spłacić dług wobec własnej warstwy społecznej i poświęcić się leczeniu oraz walce o poprawę warunków życia biedoty. Zraża do siebie innych lekarzy zarzucając im, że kierują się jedynie chęcią zysku)
 - Cisach (tu popada w konflikt z zarządem uzdrowiska)
 - Zagłębiu Dąbrowskim

Ważnym elementem w biografii bohatera jest odwzajemniona miłość do Joasi, którą odrzuca, bo chce poświęcić się pracy dla warstw najuboższych (**symbol rozdartej sosny** - symbol rozdarcia wewnętrznego Judyma, który musi wybierać między szczęściem osobistym a powinnością)

- ♦ problematyka społeczna
 - życie warstw najuboższych (mieszkańcy ulic Ciepłej i Krochmalnej, stalownia, fabryka cygar, biedota zamieszkująca chłopskie czworaki w Cisach, górnicy z Zagłębia)
- ♦ idea bezdomności
 - bezdomność w utworze to nie tylko życie bez domu, rodziny, lecz także - brak miejsca w społeczeństwie
 - bezdomni bohaterowie utworu:
 - a) Tomasz Judym - świadomie wybiera brak domu, rezygnuje z osobistego szczęścia, skazując się na samotność
 - b) Joasia - nie może znaleźć sobie miejsca wśród ludzi. Marzy o realizacji młodzińskich ideałów i szczęśliwym domu rodzinnym. Planów tych nie udaje się jej zrealizować
 - c) Wiktor Judym - działacz robotniczy, który musi emigrować, opuścić dom - ojczyznę
 - d) inżynier Korzecki - samotny, nie potrafiący odnaleźć sensu życia - popełnia samobójstwo
 - e) żyjąca w skrajnej nędzy biedota, której losem reszta społeczeństwa się nie interesuje
- ♦ nowatorstwo kompozycyjne utworu:
 1. subiektywizacja narracji, wprowadzenie pamiętnika dla pogłębienia rysunku psychologicznego postaci
 2. luźność kompozycyjna